

BOLA HUQUQLARI TO'G'RISIDAGI G'OYALAR VA QARASHLARNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Madumarov Talantbek Tolibjonovich ¹

Alisherova Zarnigor ²

¹ Andijon Davlat universiteti

Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti decani, Yuridik fanlari
doktori, professor

² Andijon davlat universiteti

Filologiya fakulteti, Filologiya va tillarni o'qitish
Rus tili yo'nalishi 3 - kurs talabasi

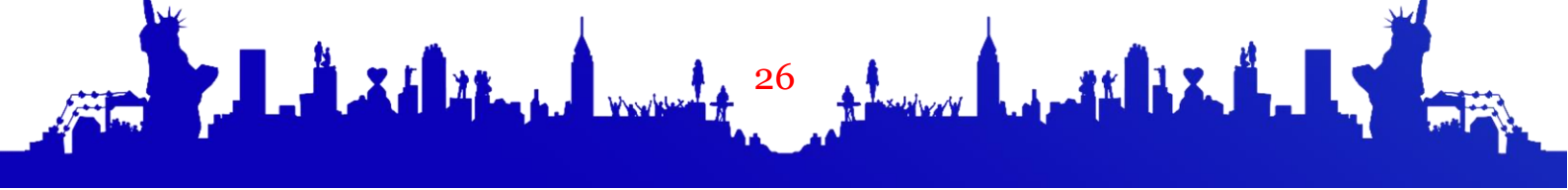
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6628198>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bola to'g'risidagi g'oyalarning paydo bo'li va rivojlanishi, bola huquqlariga nisbatan dastlabki munosabatlar salbiy holatda ekanligi va turli davrlarda turli mintaqalarda turlicha yondashilganligi ilmiy asoslar bilan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: bola huquqlari, qadimgi Yunoniston, inson hayoti, huquq va erkinlik, nogiron bolalar, ijtimoiy adolatsizliklar...

Bola huquqlarining paydo bo'lishi va rivojlanishi to'g'risida fikr yuritar ekanmiz, jamiyatning ijtimoiy ojiz qatlami hisoblangan – bolalarga taalluqli huquq va erkinliklar, ularning qonuniy manfaatlar tarixi, inson huquqlari tarixi bilan bevosita chambarchas bog'liq ravishda o'rganish maqsadga muvofiq ekanligiga yana bir bor guvoh bo'lamiz. Zero, bola huquqlari inson huquqlarining tarkibiy qismidir.

Inson hayotini, uning katta kishi yoki bola ekanligidan qat'i nazar, o'z mohiyatini tashkil etgan huquq va erkinliklardan xoli tasavvur etib bo'lmaganligi sababli, bola ham kattalardan kam bo'lmagan darajada, o'z huquq va erkinliklari e'tirof etilishiga muhtoj bo'lib kelgan. Shunga qaramay, bola huquqlari asrlar davomida bunday alohida e'tirofdan mahrum bo'lib kelgan. Uning yashashga bo'lgan huquqlari insoniyat tarixida eng qadimiy muammolardan biri bo'lib kelgan. Tarixdan bolalar noqonuniy tug'ilgan, nikohsiz tug'ilgan, yashirin ravishda tug'ilgan, nogiron yoki kasal tug'ilgan yoki bolaning otasi yoxud onasi noma'lum, degan vajlar bilan bunday toifadagi bolalarga nisbatan hurmatsizlik qilingan, bolalar tahqirlangan yoki jismonan yo'q qilib ham yuborilgan. Qadimgi Spartada nogiron tug'ilgan bolalarning tiriklayin o'limga mahkum etilgani, shuningdek, Qur'oni Karim nozil qilinguniga qadar qiz bolalarning dunyoga kelishi fojia sanalgani tarixiy manbalardan ma'lum. Ammo, insoniyat rivojlanib borishi bilan bir qatorda, kishilik jamiyati yanada madaniylashib, bolalarga, ularning huquq va erkinliklariga bo'lgan e'tibor ijobiy tomonga o'zgarib borgan.

Bola huquqlari o'zining ko'p asrlik tarixiga ega. «Huquq» va «majburiyat» tushunchalari davlatlar tashkil topa boshlagan jamiyat paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan inson hayotidan ham mustahkam o'rin ola boshladi. Davlat-huquqiy hodisalar yuzaga kelishi bilan ijtimoiy munosabatlar ilk marotaba qonunlar yordamida muvofiqlashtiriladigan obyektga aylanadilar.

Amalda, bu kabi tartibot bo'lg'usida inson huquqlari g'oyasining tug'ilishi va rivojlanishi uchun huquqiy asos yaratdi, deyish mumkin. U ijtimoiy adolatsizlik hamda inson tabiatiga xos huquq va erkinliklarni poymol qilishga asoslangan har bir davlatning mohiyatan ildizlarida yashirin edi. Insoniyat tarixi ham aynan ana shundan dalolat beradi. Ma'lumki, turli mamlakat va qit'a xalqlari ozodlik uchun, quldorlikka, ekspluatatsiya va inson huquqlarining poymol qilinishiga qarshi asrlar davomida kurashib keldilar. Kurash jarayoni muttasil ravishda ozodlik g'oyasi o'zining nochor ahvoliga qarshi kurashayotganlar ongini tobora ko'proq egallab olishiga sabab bo'ldi. Bunda g'oya faqat kundalik ong darajasidagina shakllanish bilan cheklanmadi. U falsafiy-siyosiy fikrlar, huquqiy ta'limotlar, badiiy adabiyot, she'riyat va san'atda ham rivojlantirib borildi.

Albatta, bu masalada, qadimgi yunon faylasuflarining xizmatlari kattadir. Ular asarlarida inson huquqlarining qadimgi ko'rinishlari va tushunchalarini keltirgan holda, bolalarning huquq va erkinliklari cheklanganligini e'tirof etishadi. Qadimgi mashhur donishmand Arastu (miloddan avvalgi 384–322-y.) davlatni «Ozod odamlar ittifoqi» deb ta'riflab, bu siyosiy uyushmaga qul bolalarni kiritmagan. Huquq va erkinliklar faqat ozod kishilarga xos deb hisoblangani bois, bolalar umuman davlat-huquq doirasidan chiqarib tashlangan. Ular hatto o'z otalari bilan muloqotda bo'lishi rad etilgan. Rim yuristlarining «Qullar, jonivorlar va buyumlar», «Qul va hayvon» kabi mashhur maqollari bunday tenglashtirishning rasmiy ifodasi edi. Shunisi ham taassufki, bu maqollar qonun kuchiga ega bo'lgan mashhur Digestlardan joy olgan edi.

Jamiyat a'zolarini odamlar va buyumlar tarzida ifodalangani odamlarning ongiga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan, ularning tevarak atrof va jamiyat hayoti haqidagi fikrlarida ham aks etgan edi. Bolalarning voyaga yetmaganligi bilan bog'liq jismonan va aqliy jihatdan yetarli noilojligi inobatga olinmas edi. Bolalar huquqsizlik, ijtimoiy adolatsizlik, qaramlikning mashaqqatlariga kattalar bilan bab-baravar darajada bardosh berishga mahkum etilgan edi.

Sitseron «Majburiyatlar haqida» asarida fuqarolarning majburiyatlarini ularning hayotiy zarurligi darajasiga ko'ra bir qancha turlarga ajratadi. Birinchi o'ringa, Vatan va ota-ona oldidagi majburiyatlar qo'yilgan. Bolaga nisbatan

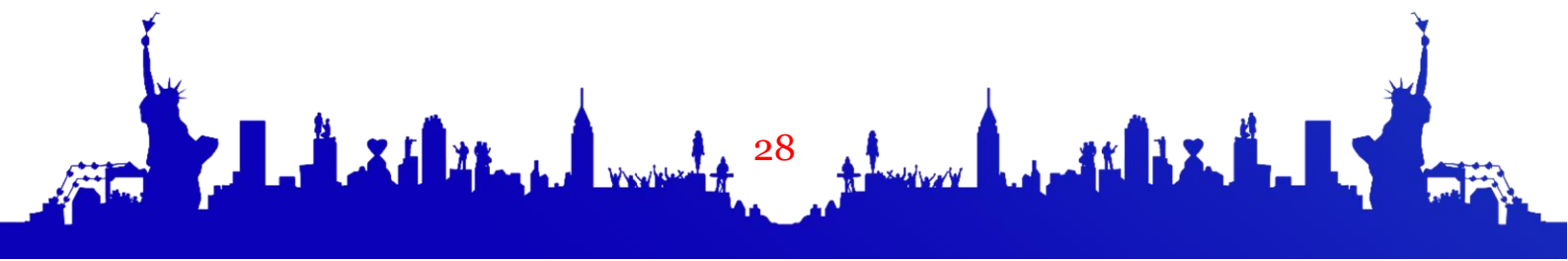
majburiyatlarni ikkinchi o'rinni olgan. Ammo, bolalar o'zining butkul huquqsizligi sababli oilada ham, jamiyatda ham, davlatda ham loyiq sharoitlarga ega bo'lish uchun real imkoniyatlardan mahrum edi. Bolalarning jamiyat va davlatdagi ayanchli ahvoli turli gumanitar fanlar, jumladan tarixda e'tibor beriladigan va o'rganiladigan obyekt bo'lib keldi.

IX–XVII asrlarda Qadimgi Rusda bolalarni toifalarga ajratish urf-odat bo'lgan. Mamlakatda Xristian dinining paydo bo'lishi orqali ruhoniylar bolalarga nisbatan rahm-shafqat g'oyalarni targ'ib qilish orqali «bolalardek bo'ling» degan yangi munosabatlar o'rnatila boshlandi. Shu bilan birga, xristianlik o'z navbatida bolalarning qaysi urug', toifa yoki nasl-nasabdan dunyoga kelganini birinchi o'ringa qo'yib, bolaga nisbatan ota-onasining mavqei doirasida munosabatda bo'lishni ham ilgari suradi. Ayniqsa, nikohsiz tug'ilgan bolalarga bepisandlik bilan qarash illatga aylanib ketgan.

Har bir xalq madaniyati, uning an'analari, dini, huquqiy qarashlarida umumijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab g'oyalarni topish mumkin. Shu kabi, o'tmishning insonparvarlik g'oyalari bo'lajak avlodlar qabul qilib olishi, o'rganishi uchun o'ta qadrli asos, poydevorni tashkil etadi. O'tmishdagi salbiy hodisalarni yo'qotib, shu bilan birga insoniyat xalqlar o'z taraqqiyoti jarayonida to'plab kelgan qadriyatlarni asrab-avaylab keladi. Insoniyat tarixiy taraqqiyotining turli bosqichlarida yuz bergan xalqlarning o'zaro almashinib, boyib borish mohiyati ham aynan shunda namoyon bo'ladi.

Ushbu masala nuqtayi nazaridan qadim Sharqda bola huquqlari, uning oila, jamiyat va davlatdagi ahvoriga yondashuv to'g'risida tushuncha hosil qilish imkonini beradigan alohida manbalarga murojaat qilish muayyan qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida keng tarqalgan zardushtiylik diniy huquq tizimi qoidalari jiddiy e'tiborga molik. Shuni ham nazardan qochirmaslik kerakki, Sharqda bola masalasi jamiyat hayotining dolzarb masalasi bo'lib kelgan. Sharq xalqlari bolaparvarligi bilan ma'lum va mashhur. «Avesto» muqaddas kitobining ba'zi qoidalariga murojaat qilganimizda, ushbu hol odamlarning kichik yoshli toifasiga qadriyat sifatida qarashlarning mustahkamlanishida muhim o'rin tutganligini ko'ramiz. Mazkur kitobda aytilishicha, bolalar «qat'iy tarzda muhofaza etilishi» shart. Bunda so'z nafaqat tug'ilgan, balki tug'ilajak bolalar haqida ham boradi.

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlil islohotlar va asosiy vositalarni jadal yangilash zarurati sharoitida lizing

xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning investitsiya faoliyatini moliyalashtirish shakli sifatida alohida ahamiyatga ega.¹

Ma'naviyatning ilmiy metodologiyasi fanining asosiy mavzulari, albatta, ma'naviyat tushunchasi (kategoriyasi)dan tashqari, ma'naviyatning tarixiy vujudga kelishi, rivojlanish qonuniyatlari, namoyon bo'lish shakllari, ma'naviyatni o'rganishga turlicha yondashuvlar, ma'naviyat, uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi munosabatlar va shu kabi ko'plab masalalar tashkil etadi.²

Ta'lim jarayonini jahon standartlari talablariga mos ravishda joriy etish ta'limning bir qator tarkibiy qismlarida sifatga alohida e'tibor berishni talab etadi. Ushbu maqola ta'lim sifati, ta'lim sifatini belgilaydigan asosiy omillar va ularning mezonlariga bag'ishlangan.³

Hozirda yuqorida qayd etilgan ajdodlarimizning ilmiy merosini, ijtimoiy-siyosiy faoliyatini o'rganish va yoshlar bilan tanishtirish xayrihohligi hozirgi zamon ziyolilarining asosiy dolzarb vazifalaridan sanaladi.⁴

Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida oila instituti funktsiyalarining bajarilishi masalasiga alohida e'tibor qaratib, oila a'zolariga oila va uning funktsiyalarini bajarilishi haqida saboq berish lozim.⁵

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>
2. S.A.Ismailov. (2022). TA'LIM JARAYONLARIDA "MA'NAVIYATNING ILMIY METODOLOGIYASI" FANI TUZILISHI, ASOSIY MAVZU VA MUAMMOLARI. FAN PREDMETINI O'RGANISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(4), 40–44. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/224>

¹ Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>

² S.A.Ismailov. (2022). TA'LIM JARAYONLARIDA "MA'NAVIYATNING ILMIY METODOLOGIYASI" FANI TUZILISHI, ASOSIY MAVZU VA MUAMMOLARI. FAN PREDMETINI O'RGANISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(4), 40–44. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/224>

³ Urinov, B. D. (2020). THE QUALITY OF EDUCATION AND THE MAIN FACTORS AND CRITERIA THAT DETERMINE IT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(6), 469-475.

⁴ Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.

⁵ Амирхўжаев Шукуржон Қурбонович, & Фуломжонов Одилжон Рахимжон Ўғли (2022). Ижтимоий-фалсафий жиҳатдан оиланинг этномаданий хусусиятлари. *Ta'lim fidbyilari*, 14 (1), 133-143.

3. Urinov, B. D. (2020). THE QUALITY OF EDUCATION AND THE MAIN FACTORS AND CRITERIA THAT DETERMINE IT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(6), 469-475.
4. Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.
5. Амирхўжаев Шукуржон Қурбонович, & Гуломжонов Одилжон Рахимжон Ўғли (2022). Ижтимоий-фалсафий жиҳатдан оиланинг этномаданий хусусиятлари. *Та'лим фидойилари*, 14 (1), 133-143.
6. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. //Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. –Т.: Шарқ, 1997. –Б.42.

